

Kitap Tanıtımı

Yazar: Muhammed Ebû Zehre, *Bir İ'câz Delili Olarak Kur'an Hukuku* (çeviri: Muhammet Yılmaz), STS Yayınları, Rize, 2015, 113 s.

Kerim Özmen*

XX. asır İslâm âlimlerinin öncülerinden kabul edilen Muhammed Ebû Zehre (1316-1394/1898-1974)¹ Kur'an'ın aileye, topluma ve devletlerarası ilişki-

* Öğr. Gör., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ Ebû Zehre, fıkıh ilmi başta olmak üzere, biyografiler, tefsir, cedel vb. birçok ilim dalında eser telif etmiş, makaleler yazmış velûd bir müelliftir. , Kur'an'ın 30 cüzünden 19 cüzüne tekabül eden ve *Zehretü't-Tefâsîr* ismiyle on cilt olarak yayınlanan (Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 2002.) tefsiri, *el-Mu'cizetü'l-Kübrâ: el-Ku'rân: Nüzûlühü, Kitâbetühü, Cemuhü, İ'câzühü, Cedelühü, Ulûmuhü, Tefsîruhü, Hukmü'l-Gınâ bihi*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1998. 432 sahife. (Eserin ilk baskısı 1970'te yapılmıştır. Muhammet Yılmaz tarafından, *En Büyükk mu'cize: Kur'an* adıyla tercüme edilmiş ve yayınlanma aşamasındadır.) adlı kıymetli eseri ve tanıtımını yaptığımız yukarıdaki çalışması o'nun müfessirlik yönünü ortaya koyan, ilmi titizlik ve çabalarının ürünüdür. Ülkemizde Ebû Zehre'nin tefsirciliği üzerine en önemli ilmi çalışmalar tanıtımını yaptığımız eserin de mütercimi olan Muhammet Yılmaz tarafından gerçekleştirilmiştir. "*Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsîr İsimli Tefsirindeki Metodu*" ismiyle Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora tezi olarak hazırlanıp 2010 yılında tamamladığı çalışma İSAM Yayınları arasında neşedilmiştir: **MUHAMMED EBÛ ZEHRE VE TEFSİRİ** İSAM Yayınları, İstanbul, Temmuz- 2017, 286 s. Ayrıca yazar tarafından Ebu Zehre ve Tefsiri ile ilgili bir makale de yayınlanmıştır: Muhammet Yılmaz, "**Muhammed Ebû Zeh-**

lere yönelik getirdiği ve de kendinden önceki şeriatlarda bulunmayan, hiçbir beşerî hukukta yer almayan ayrıcalıklı özellikleri, hukukçu kimliği ön planda olmak üzere ve kendine has ilmi ve objektif değerlendirmeleriyle bu eserinde kaleme almaktadır. Eserin orijinal ismi, *Şeriatü'l-Kur'an'* dır. İç kapağında *Şeriatü'l Kur'an min Delâili İcâzihî* yazılı olan bu eserde Kur'an'ın mu'cizeliği, İslâm hukûku ile beşerî hukuk arasındaki mukayese, evlatlık müessesesi, çok eşlilik, boşanma, mîras, ferdî hürriyetler, kölelik, kadın hakları, adalet, maslahat, meşveret, savaş ve kısas gibi hukûkî, ailevî ve beşerî hususlarda var olan ilâhî gaye ve hikmetler Kur'an açısından değerlendirilmektedir.

Literatürde Kur'an'ın icâz yönü olarak fesahat ve belâğat incelikleri ve güzellikleri gibi konular hep ön planda tutulmuştur. Ebû Zehre ise zikri geçen hususları göz ardı etmeksizin, Kur'an'ın yukarıda bir kısmına değinilen hukuka müteallık meselelerini bir icâz delili olarak ele alıp incelemiştir. Böylesi bir bakış açısı ise hacmi küçük bu eseri oldukça önemli kılan bir özelliktir. Eserin çevirisi de ilmi titizlikten taviz vermeden, emek harcanarak gerçekleştirilmiş, akıcı bir usluba sahip başarılı bir çalışma olarak okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Biz de bu önemli çalışmayı tercümesinden hareketle orijinal metni de dikkate alarak kritik edip tanıtmaya çalıştık.

Müellif, eserin yazılış gayesini şöyle açıklamaktadır: "Hz. Peygamber'in en büyük mu'cizesi Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'ın icâzına yönelik olarak âlimler birçok vecih saymışlar; ancak Kur'an'ın getirdiği hukûkun, belki de en önemli meydan okuma aracı yani icâz vechi olduğunu fark edememişlerdir. Hem bu yönüyle Kur'an, kıyamete kadar tüm zamanlara ve insanlığa hitap eden, muhaliflerine meydan okuyan bir kitap özelliğini taşımaktadır. Zira Kur'an, sadece Araplara değil bütün insanlara hitap etmektedir. Dolayısıyla Kur'an, yalnızca Arapça oluşuyla ya da nazmıyla değil; Araplar'a ve diğer ırklara getirdiği hayat nizamıyla da müstesna bir mucizedir. Aynı zamanda Kur'an'ın getirmiş olduğu bu hukuk nizamı, onun beşerî değil; ilâhî bir hitap olduğunu da göstermektedir. İşte bizler bu eseri, söz konusu hususlara işaret etmek ve Kur'an'ın hukûkî alandaki icâzını ispat edebilmek için kaleme aldık".

Eser, Muhammed Abdullah es-Semmân editörlüğünde *Silsiletü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye* (İslâm Kültür Serisi) içerisinde 31. kitap olarak 1961 yılında yayımlanmıştır. Eserin Arapçası doksan beş sahifedir.

Mütercim tarafından eserde müracaat edilen ayetlerin numaraları verilmiş, hadislerin tahriri yapılmış, gerekli görülen yerlerde dipnotlarda izahlar

yapılmıştır. Ebu Zehre eseri müstakil başlıklara ayırmadan telif ettiği için, okuyucuya kolaylık sağlama amacıyla mütercim her konuyu, ana ve alt başlıklar koyarak eseri daha istifadeli hale getirmiştir.

Yazar, Giriş bölümünde, Hz. Peygamber'den önce gönderilmiş olan peygamberlerin mucizelerinin, maddî; gözle görülür mucizeler olduğu; buna karşılık Hz. Muhammed (s.a.v)'in mu'cizesinin ise, ne kulakla işitilen ne de gözle müşahede edilen bir olay olmayıp; her dönemde ve her çağda anlaşılabilir, akli derin düşüncelere sevk eden ve de asırlar geçmesine rağmen ilk günkü özelliğini ve yeniliğini koruyan manevi bir mu'cize olan Kur'an'ın verilmesinin sebeplerinden bahsetmektedir. Buna gerekçe olarak da, Kur'an'ın kıyamet sabahına kadar hükmü bakî olacak olmasını ve tüm insanlığa inzal edilmiş olmasını delil getirmektedir. Çünkü maddî mu'cizeler, bir zaman diliminde ve bir mekânda meydana geldikleri içindir ki, yalnızca onu müşahede edenler tarafından gözlemlenmektedirler.

Birinci bölümde Ebû Zehre, Kur'an'ın i'cazına yönelik âlimlerin;

a) Geçmiş dönemlere ait kıssaları içerisinde barındırması,

b) Birçok ilmî gerçeğe işaret etmesi ve

c) Kur'an'ın üstün belâgatı gibi çeşitli görüşler ileri sürdüklerini; ancak bu delillerin doğru olmakla birlikte, bir hususun daha bulunduğu; fakat alimlerin gereği kadar bu konu üzerinde durmadıklarını belirtmektedir: Bu özelliğin ise; Kur'an'ın sosyal, siyasî, beşerî, ailevî ve benzeri birçok hukuku içerisinde barındırıyor olması olduğunu, ayrıca kendinden önceki şerâhatlerde bulunmayan ve hiçbir beşerî hukukta yer almayan ayrıcalıklı bu özelliklerin, okuma yazma bilmeyen, herhangi bir eğitime tabi olup mektep medrese görmemiş ve öncesinde de herhangi bir kutsal kitaba muhatap olmamış bir insandan sadır olmasının, akılla izah edilebilecek bir durum olmadığını öne sürmektedir. Bu hususun ise, Kur'an'ın, her işinde hikmet sahibi olan Allah tarafından gönderilmiş eşsiz bir mu'cize olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir.

Yazar, bu bölümde ayrıca Roma hukukuyla Hz. Muhammed'in peygamberliği döneminde, gerek Mısır'da, gerek Şam'da ve gerekse doğusundan batısına kadar Arap yarımadasına yakın olan tüm ülkelerde geçerli olan Roma hukukunu karşılaştırmaktadır. On üç asır boyunca insanoğlunun ara vermeden üzerinde kafa yorup çalıştığı ve ortaya çıkardığı bir hukuk düzeni ile ümmî bir peygambere indirilen Kur'an hükümleri karşılaştırıldığında, yaratıcının koymuş olduğu ve o günkü hiçbir beşerî hukukta yer almayan eşitlikçi bakış açısı ve merhamet yüklü hukuki prensiplerle insanoğlunun vaz ettiği kurallar ve ahlaki ilkeler arasındaki farkın ortaya çıktığını söylemektedir. Bu söylemini,

köle ve hür kimselere uygulanan cezalar üzerinden, savaş esirlerine yapılan muameleler bağlamından, Kur'an ve Roma hukukları arasındaki mukayeselerle örnekler vererek açıklamaktadır.

İkinci bölümde ise yazar, Evlatlık meselesi (Tebennî), Çok eşlilik (Teaddüd-i zevcât), Boianma (talak) gibi bazı güncel meseleleri gündeme getirmekte ve bu hükümlerin Allah tarafından topluma ve insanlığa yönelik zikredilmesindeki ilahî hikmete bir bir işaet etmektedir:

Evlat edinme geleneğinin hukuki alt yapısının, Romalılarca başlatılmış bir uygulama olduğunu, bu geleneğin Araplarca ileri derecede benimsendiğini, Arapların gönüllerine işlemiş olan bu evlat edinme alışkanlığını söküp atabilmek içinse olağanüstü bir durumun gerçekleşmesi gerektiğini; işte bu noktada Yüce Allah'ın, evlatlık müessesesinin toplumdaki tecrit edilmesini Hz. Peygamber'e verdiğini belirtmektedir. Burada, bazı art niyetli kişilerin söz konusu ayette geçen, "Sen, Allah'ın ortaya çıkaracağı şeyi içinde saklıyordun" ifadesinde ortaya çıkarılacak olan, kesinlikle Hz. Peygamber'in heva ve hevesine uyarak Zeynep'e aşık olması olmadığını, bunu üreten komplocu ve bu söylemlerin peşinden giden cahillerin tartışmalarının, art niyetli kişilerin evlatlık konusunda oluşturmaya çalıştıkları fitneden başka bir şey olmadığını belirtmektedir. Daha sonra müellif, "Evlatlık Müessesesinin Kaldırılmasındaki İlahî Rahmet" başlığı altında, bu konuya açıklık getirmekte, bu müessesenin neden kaldırıldığını nesep, aile kavramı gibi hususlar çerçevesinde, tarihi verilerle ve de gerekçeleriyle ifade etmektedir.

Çok eşlilikle ilgili olarak ise, İslâm öncesi geçerli örfe işaet ettikten sonra, "Kur'an'da Çok Eşlilik ve Hikmetleri" başlığı altında, bu tür evliliklerin hikmetlerine işaet etmekte ve birazcık fedakârlık yapıldığında İslâm'ın bu hususta getirmiş olduğu sistemin çok yerinde ve faydalı olduğunun anlaşılacağını delilleriyle izah etmektedir.

Bu bölümde son olarak, İslâm'ın aileye yönelik düzenlemelerinden biri olan talak konusuna değinmekte ve bu ilkenin insanlığa getirdiği yararları dikkat çekmektedir. Boşanmayı; Ahlâkî ve Hukûkî Boşanma, Boşama Hakkı, Boşanmalarda Arabulucu Hakemler, Boşanmayı Önleyici Tedbirler, Boşanmalarda İki Şahidin Bulunmasının gerekçesi, Boşama Hakkının Kadına Verilmesinin Sebepleri gibi konuları âyet ve sosyal gerekçeler üzerinden çok uygun delillerle izah etmektedir.

Yazar üçüncü bölümde, İslâm miras hukukunu ele almakta ve miras taksiminde;

Mirasın Akraba Arasında Paylaşımı, Miras Taksiminde İhtiyaç İlkesi ve Miras Taksiminin Gayesi başlıkları altında tüm bu konuları gerekçeleriyle belirtmektedir. Son olarak; Kur'an-ı Kerim'in miras paylaşımını açık naslarla ve oranlar vererek yaptığını, bu taksimatın, mutlak adalet sahibi olan Allah tarafından, insanlar yanlış yollara sapmasınlar diye yapıldığını, insana yakışanın ise paylaşımı uygulamak olduğu aksi bir davranışın ise Allah'ın emrine karşı çıkmayı ifade ettiğini bildirmektedir.

Dördüncü bölümde yazar, bazı evrensel ilkelere ve özgürlüklere dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda, Kur'an'ın insanoğluna; İnanç ve Yaşam Özgürlüğünü garanti ettiğini; İslâm'ın hâkim olduğu topraklarda özgürlüğün; kişilik haklarına saygın, ahlakî ilkelere bağlı, dini hükümlerle kayıtlı ve de başkalarının hukukunu gözeten bir özellikte olduğunu ve Kur'an-ı Kerim'in, tüm özgürlükleri ahlak, fazilet ve erdem çerçevesinde insanlığa sağladığını ifade etmektedir.

Daha sonra Kur'an'ın insanoğluna, Düşünce ve Fikir Özgürlüğü noktasında imkanlar sağladığına; saldırı ve hakaret olmaksızın fikrini serbestçe ifade etme özgürlüğünün, insana Kur'an tarafından verilmiş özel bir hak olduğuna dikkat çekmektedir. Bu başlık altında son olarak "Çalışma Özgürlüğü" konusunu inceleyen müellif, insani değerleri çiğnememek ve başkalarının hakkına tecavüz etmemek şartıyla çalışma alanında da kişiye mutlak bir özgürlük alanı sağladığını belirtmektedir.

Beşinci bölümde ise yazar, bireysel özgürlükler kapsamında; kölelik müessesine İslâm'ın bakışını ve Kadın hakları sorununun incelemektedir.

Kölelik anlayışının, Kur'an'ın inmeye başladığı dönemde toplumda tam anlamıyla yerleşip kabul görmüş, ekonominin; iktisadi hayatın bir parçası olmuş ve savaşın kaçınılmaz sonuçlarından biri haline gelmiş bir kurum olduğunu, bu sebeple İslâm'ın, bu anlayışı ve geleneği, toplumdan bir anda kaldırmaya imkân ve ortam bulamadığını, ancak ön hazırlık olarak, belli bir dönemde geçici olarak bu yarayı tedavi etme ve sonrasında bu müesseseyi tam anlamıyla kaldırma adına Müslümanlar için uygulanabilirliği olan üç aşama ortaya koyduğunu, "Köleliğe Sebep Olan Hususların Daraltılması", "Köleleri Özgürleştirme Yoluna Gidilmesi" ve "Kölelere Hak ve Özgürlüklerinin Verilmesi" başlıkları altında incelediğini görmekteyiz.

Kadın Hakları Sorununun Çözümü içinse, Kur'an-ı Kerim'in, kadına hak ettiği gerçek değerini ve özgürlüğünü bahsettiğini, ona toplum içerisinde layık olduğu insanca yaşama hakkını verip onu saygın bir konuma ulaştırdığını cahiyye dönemi ile Kur'an'ın sunduğu fikirler çerçevesinde ele almaktadır.

Altıncı bölümde ise müellif, Kur'an ahkâmının, üç ana esasa dayandığını, bunların; Adalet, Maslahat ve Meşveret ilkeleri olduğunu, bu ilkelerin, toplumları ayakta tutan ve toplum içindeki iletişimi, birlik ve beraberliği tesis eden unsurlar olduğunu gerekçeleriyle açıklamaktadır.

İster dost isterse düşman olsun Kur'an'ın, herkese adaletle muamelede bulunmayı emrettiğini; zira adaletin, sadece dostlara yani kendi tarafından olanlara uygulanabilecek bir husus değil; aksine herkese lazım olan ebedi bir hakikat olduğunu âyetler bağlamında izah etmektedir. Sonunda ise; bu prensipler ışığında, rahmet kaynağı ve rahmet yüklü bu eşsiz kitaba sınıksız sarılan mü'minin, onun eşsiz merhametinden istifade edeceğinin kesin olduğunu aktarmaktadır.

Bu noktada bazılarının, *"Kur'an'daki sert ve katı cezalar, onun rahmet yüklü olmasıyla nasıl bağdaştırılır"* şeklindeki sorularına da cevap vermektedir. Bu bölümün sonunda ise; *"Hırsızlık Cezasında Adalet"* ve *"Zina ve İftira Cezalarında Adalet"* başlıkları altında değerlendirmektedir.

Meşveret başlığı altında ise, bu ilkenin Kur'an ve Sünnet'in emrettiği bir husus olduğunu, bu sayede tüm yetkileri bir kişide ya da bir elde toplayıp bu yetkileri başkalarıyla paylaşmamanın ve yalnız başına hareket etmenin yasaklandığını âyetler üzerinden izah etmektedir.

Şekizinci ve son bölümde ise yazar, hassas bir konuya, İslâm'da Savaş Hukukuna işaret etmektedir. Burada müellif, İslâm'da savaş hukukunu değerlendirdikten sonra İslâm'da savaşın anlamını; Adalet, barış ve rahmet çerçevesinde ele almaktadır.

Ona göre savaş, ilk bakışta merhamet ve şefkatle bağdaştırılmamakla birlikte, kişiyi Allah'a en fazla yaklaştıran hususlardan bir tanesidir; zira Allah yolunda yapılan savaş, zulmü kendilerine prensip edinen saldırganlarla muharebe ve müşriklerle mücadeleyi ifade etmektedir.

İslâm'da savaşın adalet olarak nitelendirilmesi, zalim ve cani ile mücadele etmeyi, onun çirkin eylemlerine karşı koymayı ve işlemiş olduğu cinayetlerin, yaptığı haksızca fiillerin acısını bizzat ona tattırmayı ve böylece zalimin zulmüne engel olup hilesini başına geçirmeyi ifade ettiği içindir. Savaşın barış olması ise, insanların canlarına kasteden savaş sevdalısı azgınlara karşı yapılması ve bu savaşa karşı koymanın da ancak savaşla mümkün olması nedeniyledir. Araplarda bu konuda söylenen, *"Öldürmeye engel olabilmek için en iyi çözüm, öldürmektir."* tabiri oldukça önemlidir. Zira saldırgan kişi eğer kendisine şiddetle karşı koyacak, ondan hesap soracak ve onu cezalandıracak birisini fark ederse ister istemez kendisini geri çekecek ve bu düşüncesinden vaz geçecektir.

İslâm'da savaşın rahmet olmasına gelince, bu eylemin insan canına, onuruna ve şerefine kastetmiş olan azgınlara ve saldırganlara karşı yapılmasından dolayıdır.

Yazar, daha sonra savaş izninin hangi şartlarda verilmiş olduğunu, savaşta dokunulmazlıkların bulunduğunu, yapılan baskı ve saldırılar son bulduğunda ise savaşı sona erdirmenin, huzur, güven ve barış ortamının sağlanmasının kaçınılmaz olduğunu Kur'an âyetleri bağlamında değerlendirmektedir. İnsanlık tarihinde, Hz. Peygamber, ashabı ve onların izinden gidenlerin yapmış olduğu savaşlardan daha ahlaklı, erdemli ve faziletli savaşların olmadığını, bunu fark edebilmek içinse bugünkü batı dünyasının vahşet içeren ve dehşet görüntüleri arz eden acımasız savaşlarıyla karşılaştırılabileceğini söylemektedir. Zira bir tarafta, esirlere iyi davranmayı Allah'a karşı sorumluluklardan biri olarak gören bir inanç varken; diğer tarafta savaşların birçoğunda milyonlarca esirin akibetinin ne olduğunun dahi bilinmiyor olması, en basit şekliyle; orman kanunlarıyla idare edilen ve şiddet üzere kurulmuş bir savaşla; merhamet, adalet, şefkat ve insaf yüklü bir savaşın farkını göstermektedir.

Sonuç bölümünde ise; Hz. Peygamber'in risaletinin, âlemlere ve insanlığa bir rahmet olduğu gibi; o'nun getirmiş olduğu Kur'an şeriatı ve hukukunun da aynı derecede merhamet ve şefkat özelliği taşıdığını; zira Kur'an hükümlerinin tamamının, gerek bir bütün olarak gerekse ayrıntılı olarak insanların yarar ve faydasına yönelik konulmuş olduğunu belirtmektedir. Bu konuda İbn Teymiye'nin şu dikkat çekici cümlelerini aktarmaktadır: "İslâm, insanlar için faydalı ve güzel olan hiçbir şeyi göz ardı etmemiş ve arka plana itmemiştir. Nitekim Yüce Allah, bu dini en mükemmel şekilde göndermiş ve insanlığa olan nimetini İslâm ile tamamlamıştır. Hz. Peygamber de, kişiyi cennete ulaştıracak tüm hususları bizlere tebliğ etmiştir. O kutlu elçi, gündüzü gibi gecesini de bembeyaz ve parlak olan bir yolu yani sünnetini bizlere bırakmıştır. Dolayısıyla bu yoldan sapan kişi helak olmaya mahkumdur."

Eser, Ebû Zehre'nin şu çağrısıyla son bulmaktadır: "Samimi ve gerçek manada Müslüman olabilmemiz için bizler öncelikle, dinimizin emrettiği ve bizlerden yapmamızı istediği hükümleri ve hususları harfiyen yerine getirmeliyiz. Amelsiz ve eylemsiz bir şekilde; kuru kuruya "Müslüman" kimliğine sahip olmamalıyız ve de davranışlarımızla uyumsuz kalacak "Mü'min" karakteri sergilememeliyiz. Bu durum, hakiki Müslüman için doğru olmadığı gibi güzel de değildir. Dolayısıyla Allah'ın hakkına ve O'nun çizmiş olduğu sınırlara riayet etmek, farz olarak bize sorumlu tuttuğu hususları ve bize emrettiklerini severek ve de bilerek yerine getirmek, O'nun şeriatını yeryüzüne hâkim kılıp Hz. Peygamber'in ve o günkü Araplara öncülük eden o'nun tertemiz ashabının

başlattığı o erdemli, faziletli ve kaliteli toplumu meydana getirmek için, gece gündüz demeden çalışıp çabalamak, biz Müslümanlara zorunlu bir görev olmaktadır. Aynı zamanda tüm Müslümanların, üzerinde ittifak edip anlaştığı ortak bir ekonomik düzene sahip olmaları gerekmektedir. Eğer bu hususlar göz ardı edilir, ötelenir ve yapılmaz ise, bu takdirde de alt yapısız, boş ve gereğini yerine getirmeyen anlamsız bir Müslümanlığa sahip olacağımızı unutmamalıyız.”

Son olarak tanıtımını yaptığımız bu eserin Kur'ân araştırmaları sahasında yeni ufuklar açacağını ümit ettiğimizi ifade etmek isteriz.